

כוונה והבנת הדברים בתפילה ותלמוד תורה

עשרה ולא כיון באבות, אבל אם עומד אצל "אתה גבור" ונזכר שלא כיון באבות, כיון דמצד הדין לא יצא בזה, האיך נאמר לו שיברך עוד ברכות שלא יצא בהן אחרי דחטר לו ברכת אבות, וכי מפני שקרוב שלא יכוין נאמר לו שיברך עוד ברכות, שבודאי לא יצא בהן. כן היה נראה לי, אבל מדברי ה"חיי אדם" (כלל כ"ד, ב') משמע דאינו חוזר אפילו עומד אצל "אתה גבור", ויותר נראה לי עצה אחרת באופן זה שלא יאמר עוד עתה כלל וימתין על הש"ץ שיאמר ברכת אבות ויכוין לצאת, וכשיגיע הש"ץ לברכת "אתה גבור" יתחיל בעצמו, דהלא בתפילה קי"ל דאינו מוציא אלא דוקא מי שאינו בקיא, משא"כ באבות כיון שאינו יכול לברך אותה בעצמו".

בספר "קהלות יעקב" (ברכות כ"ו) תירץ הערה זו של ה"ביאור הלכה" בזה הלשון:

"נהי דלא כוון לבו חוזר ומתפלל, מ"מ אין הענין שבלא כוונה הוי ברכה לבטלה, דגם זה נקרא תפילה אלא שחטר לו עוד כוונה, וחוזר ומתפלל בשביל לקיים ענין הכוונה, אבל גם בלא כוונה איכא ענין תפילה באמירה בעלמא, ואין זה ברכה לבטלה, ונפקא מינה שאם אי אפשר לו לכון בשום אופן, מ"מ כשהתפלל עבד נמו מצוה בשביל אמירת התפילה, אלא שחטר לו כוונה, והיכא שבידו לכון צריך לחזור ולהתפלל בשביל לקיים

פסק הרמב"ם (הלכ' תפילה פ"א, א"ג): "מצות עשה להתפלל בכל יום, שנאמר: "ועבדתם את ה' אלקיכם", מפני השמועה למדנו, שעבודה זו היא תפלה, שנאמר: "ולעבדו בכל לבבכם". אמרו חכמים: אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, ואין מנין התפלות מן התורה ואין משנה התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה. וחיוב מצוה זו כך הוא: שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקב"ה, ואח"כ שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחינה, ואח"כ נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו, אם היה רגיל, מרבה בתחינה ובקשה, ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכלתו ובכל עת שירצה, וכן מנין התפלות כל אחד כפי יכלתו, יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפלל פעמים הרבה, וכן היה הדבר תמיד ממש רבנו ועד עזרא".

בשו"ע או"ח (ק"א, א') נפסק:

"המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות, ואם אינו יכול לכון בכולן, לפחות יכוין באבות, ואם לא כיון באבות, אע"פ שכיון בכל השאר, יחזור ויתפלל".

והוסיף הרמ"א:

"והאידינא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין, א"כ למה יחזור".

וכתב ה"ביאור הלכה" על דברי הרמ"א: "לכאורה כוונתו אם סיים השמונה

תפילה בכוונה. אך צ"ע מנא לן דבר זה שיש שני דינים בתפילה.

לענין נראה ליישב הערת ה"ביאור הלכה" עפ"י דברי ה"משנה ברורה" עצמו בהלכות ראש השנה (תקצ"ג, א'). פסק המחבר: **"ברכות של ראש השנה ויוהכ"פ מעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כולם לא יאמר מה שיודע מהם, אלא לא יאמר כלום"**.

וכתב המג"א: **"משמע שבשאר ימות השנה אם יודע ברכה אחת יאמרה, ואין מעכבות זו את זו"**.

הקשה ב"משנה ברורה":

"הא קי"ל (או"ח קי"ט, ג') דאפילו אם דילג רק ברכה אחת מן שמונה עשרה צריך לחזור ולומר כולן בסדר שתקנו חז"ל, ואם לא — אינו יוצא ידי חובת תפילה, וא"כ כיצד פוסק המג"א שבשאר ימות השנה אם יודע רק ברכה אחת אומרה?"

ותירץ, שכוונת המג"א היא שאמנם ידי חובת תפילה כתקנת חז"ל לא יצא, אך בברכה אחת שאומר יוצא ידי חובת תפילה מן התורה, כי בבקשה אחת דרך רחמים בעלמא יוצאים ידי חובת תפילה מן התורה, כדברי הרמב"ם לעיל.

מתבאר היטב בדבריו, שאם מתפלל ברכה אחת בלבד יוצא ידי חובת תפילה מן התורה, ואין בזה ברכה לבטלה, ומסתבר שאם יסדר תפילתו במספר ברכות דרך רחמים בעלמא ג"כ אין בהם ברכה לבטלה, אע"פ שמן התורה אם אמר בקשה אחת גם בלא שם ומלכות, יצא ידי חובת תפילה, מ"מ כאשר מתכוון לצאת במספר ברכות עתה זהו דרך תפילתו, ואין בהן כל ברכה לבטלה. והרי כך כתב הרמב"ם, שממשה רבנו ועד עזרא יש מרבה בתחינה ובקשה, יש מתפלל אחת ביום ויש מתפלל הרבה פעמים, ומסתבר שהתפללו כך גם בברכות והזכרת השם.

וכן כתב בספר "העמק שאלה" (פרשת

יתרו) לפי שמואל במסכת ברכות (כ"א, ע"א) שאומר שהפסוק "בשכבך ובקומך" אינו עוסק בקריאת שמע, אלא בדברי תורה, ואע"פ שיוצא חובת מצות "ודברת בס" בפסוק אחד בבוקר ובערב, מ"מ כל שמאריך וקורא בתורה מקיים גם בזה מצוה, כי כל מצוה שלא נתנה בה תורה שיעור, כל כמה שהאדם עוסק בה נחשב למצוה, וכמו ששינו במסכת חגיגה (ח', ע"ב): **"הפריש עשר בהמות לחגיגתו כולן קרבין ביו"ט"**, ואע"פ שמספיקה בהמה אחת, מ"מ כל מה שמוסיף נכלל במצוה.

מדברים אלו יוצא אפוא, שהעומד בתפילתו ב"אתה גבור", ויודע שלא כיוון באבות, יכול להמשיך בשאר הברכות, ואין בהן כל ברכה לבטלה, ויוצא בהן עכ"פ ידי חובת תפילה מהתורה, אך לא יצא ידי חובת תפילה כתקנת חז"ל. ומיושבת הערת ה"ביאור הלכה", וזוהי, כנראה, סברת ה"חיי אדם", הסובר שיכול להמשיך ולהתפלל את שאר ברכות שמונה עשרה. ומה שכתב ה"ביאור הלכה" עצה אחרת, **"...וימתין על הש"ץ שיאמר ברכת אבות ויכוין לצאת [בברכותיו], וכשיגיע הש"ץ לברכת "אתה גבור" יתחיל [לומר את שאר הברכות] בעצמו"**, עצה זו עדיין אינה מושלמת, שכן מי ערב לנו, שהש"ץ מכוון באבות, ואם הש"ץ אינו מכוון, אע"פ שהשומע מכוון, אינו מוציא, כמו שכתב ה"ביאור הלכה" בשם הפרמ"ג בד"ה "יכוין באבות", וא"כ אם ימשיך בעצמו בשאר הברכות שוב ברכתיו לבטלה.

עתה לאור דברינו דלעיל נוכל להבין פסק אחר של ה"חיי אדם" (כלל כ"ד, כ"א) וזה לשונו:

"המתנמנם בתפילתו או שטעה מסיבה אחרת, ואינו יודע באיזו הוא עומד, בשלש ראשונות חוזר לראש, בשלש אחרונות חוזר ל"רצה", ואם

באמצעות, נראה לי שמתחיל
בברכה שיודע בודאי שלא אמרה,
אבל המסופקת אין צריך לחזור,
וצ"ע."

בספר "ילקוט יוסף" (להגרי"ע יוסף,
תפילה, ע"א) הביא בשם ספר "עולת
יצחק" (סימן קנ"ג) להקשות על הלכה
זו: כיצד ייתכן לומר שלא יחזור על
הברכות המסופקות, הרי אם דילג ברכה
אחת אינו יוצא ידי חובת תפילה, וכיון
שהוא מסופק בחלק מן הברכות אם
אמרן, ייתכן שבאמת לא אמרן, וכל יתר
הברכות שימשיך לאמרן הן ברכות
לבטלה?

אך לפי הסברנו לעיל אין בהמשך
הברכות כל ברכה לבטלה, שיוצא בהן
עכ"פ ידי חובת תפילה מן התורה, ושתי
ההלכות של ה"חיי אדם" מבוססות על
יסוד זה. ונראה להוסיף ולומר, ששתי
הלכות אלו מתאימות גם לאותן שיטות,
הסוברות שתפילה **מדרבנן**, כי כבר
נתחדש לנו ב"יחדושי רבנו חיים הלוי"
(תפילה פ"ג, א') שגם לאותן שיטות
הסוברות שתפילה מדרבנן, היינו לגבי
חובת תפילה, שכן מהתורה אין חיוב
להתפלל, אך עניינה וקיומה לכוי"ע הוי
דאורייתא, ואם מתפלל, מקיים בזה
מצוה מן **התורה**. לפי זה אף אם חיסר
ברכה מתפילת העמידה, וממשיך
להתפלל את יתר הברכות, אע"פ שלא
יצא ידי חובת תפילה כתקנת חז"ל, מ"מ
אין הברכות לבטלה שהרי מקיים בהן
מצוה מן התורה. וכן מבואר בדברי
הרמב"ם, שהמתפלל אחר זמן תפילה,
אין ברכתיו לבטלה. וזה לשונו בהלכות
תפילה (פ"ג, א'):

"תפילת השחר מצוה להתפלל עם
הנץ החמה, וזמנה עד סוף שעה
רביעית, שהיא שלישית היום, ואם
עבר והתפלל לאחר ארבע שעות עד
חצות היום, יצא ידי חובת תפילה,
אבל לא יצא ידי חובת תפילה

בזמנה, שכשם שתפילה מצוה מן
התורה, כך מצוה מדבריהם להתפלל
אותה בזמנה כמו שתקנו לנו חכמים
ונביאים."

ובהלכות ק"ש (פ"א, י"ג) פסק:

"הקורא אחר שלש שעות ביום, לא
יצא ידי חובת קריאת שמע בעונתו,
אלא הרי הוא כקורא בתורה, ומברך
לפניה ולאחריה כל היום, אפילו
איחר וקרא אחר שלש שעות."

הרא"ש במסכת ברכות (פ"א, סימן יז)
כתב בשם רב האי גאון:

"דוקא עד סוף שעה רביעית הוא
מברך לפניה ולאחריה, שהוא זמן
תפילה, אבל מכאן ואילך הפסיד
הברכות, ואם ברך עובר בלא תשא."

הסבר מחלוקתם: לפי הרמב"ם אין זמן
לתפילה מן התורה, וחכמים הם שקבעו
זמן תפילה, והמתפלל לאחר הזמן, יצא
ידי חובת תפילה מן התורה, אך לא יצא
ידי חובת תפילה בזמנה כפי שתקנו
חכמים, וממילא המתפלל לאחר הזמן
אין ברכתיו לבטלה משום שבתפילה זו
יצא ידי חובת תפילה מהתורה, וכן כתב
בהדיא ב"ביאור הלכה": "המתפלל
לאחר חצות ברכתיו לבטלה **לכמה**
פוסקים". כוונתו היא לשיטת רב האי
גאון והרא"ש דלעיל, ולא לשיטת
הרמב"ם. ומשום כך גם פסק הרמב"ם
שניתן לברך ברכות ק"ש במשך כל היום
ואין הברכות לבטלה, כי ברכות ק"ש
אין ברכות המצוות, שהרי אין מברכים
אקבמו"צ לקרוא את שמע, אלא
נחשבות כמו תפילה, ותפילה-זמנה מן
התורה כל היום. [ויש עדיין לעיין ר"מ
ברכות פ"א, י"ז]. מאידך, הרא"ש סובר
שתפילה היא מדרבנן (ברכות פ"ב, י"א),
וחכמים הגבילו את התפילה לזמן קבוע,
ולכן המתפלל לאחר הזמן ברכתיו
לבטלה.

ואף לשיטת הגרי"ח מבריסק שרק **חובת**
התפילה היא **מדרבנן** אך המתפלל

מקיים מצוה מן התורה, י"ל שתפילה לאחר זמנה חכמים הפקיעו את מצותה כמו שכתב "רבנו יונה" בריש מסכת ברכות, שהקורא ק"ש של ערבית אחרי חצות לא יצא ידי חובת ק"ש אף מהתורה, למרות שמן התורה זמנה כל הלילה, חכמים עקרו את החיוב לאחר חצות.

הנה הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"ד, א' ט"ו-ט"ז) פוסק:

"חמשה דברים מעכבין את התפלה אע"פ שהגיע זמנה: טהרת ידיים, וכיסוי הערוה, וטהרת מקום תפלה, ודברים החופזים אותו, וכוונת הלב. כוונת הלב כיצד? כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה, ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה. מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו. לפיכך הבא מן הדרך והוא עייף או מוצר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו. אמרו חכמים ישהה שלשה ימים עד שינוח ותתקרב דעתו ואח"כ יתפלל. כיצד היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה".

ויש להקשות: מדוע אם מצא דעתו משובשת ולבו טרוד, אין לו להתפלל, וישהה שלושה ימים עד שינוח ותתקרב דעתו ורק אח"כ יתפלל, הרי לשיטת הרמב"ם יוצא ידי חובת תפילה מן התורה גם בבקשה אחת דרך רחמים, ולדעת המג"א דלעיל יכול לומר בקשה זו גם בדרך ברכה, וא"כ גם אם לבו טרוד, שיאמר לפחות בקשה אחת, ויצא ידי חובת תפילה מן התורה? ונראה לומר דאין הכי נמי, שבקשה אחת מותר לו לומר, וכוונת הרמב"ם היא שאין לו להתפלל תפילת העמידה כולה. אך עדיין צ"ע, שהרי לפי דברינו לעיל גם אם יאמר את כל ברכות העמידה בלא כוונה

אין הברכות לבטלה שאומרן דרך רחמים ומדוע אסור לו להתפלל? ונראה ליישב עפ"י דברי "חדושי רבנו חיים הלוי" (תפילה פ"ד, א') שהקשה: מסתימת לשון הרמב"ם, שהבאנו לעיל, מבואר, שדין כוונה מעכב בכל התפילה, ולא רק בברכה ראשונה, ואילו בפרק י' הלכה א' פוסק הרמב"ם: "מי שהתפלל ולא כיון את לבו יחזור ויתפלל בכוונה, ואם כיון את לבו בברכה ראשונה שוב אינו צריך". מבואר אפוא בהלכה זו, שדין כוונה מעכב רק בברכה ראשונה, ויש לכאורה סתירה בדבריו. ועוד קשה: מדוע כתב בפרק ד':

"כוונת הלב כיצד? כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה, ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה. מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו".

ובפרק י' כתב, שמי שהתפלל ולא כיון דעתו יחזור ויתפלל בכוונה, וכאן השמיט את הקביעה שאם לא כיון, תפילתו אינה תפילה, וכן השמיט את הקביעה שימוד דעתו אם יכול לכוון שיתפלל, ואם אינו יכול לכוון שלא יתפלל: ותירץ, שיש שני סוגי כוונות: בפרק ד' עוסק הרמב"ם בכוונה "שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה". בלא הכוונה שרואה עצמו כאילו עומד לפני השכינה, תפילתו היא בגדר **מתעסק**, ואין כאן תפילה כלל, ולכן כוונה כזאת מעכבת בכל תפילת העמידה.

וכן צריך שימוד דעתו, אם יוכל לעמוד בכוונה זו, שאל"כ אסור להתפלל, שהרי אינו מכיר שהוא עומד בתפילה כלל, וזהו דין המעכב בכל מצוות התורה, כי זה גדר של **מתעסק בעלמא**. אך בפרק י' עוסק הרמב"ם בכוונה של פירוש הדברים, שהיא כוונה מחודשת בתפילה מדבריהם, וכיון שעושה אותה ככל

כתב וזה לשונו:

"ועטעס מקראי קודש זיינען צום היום הזה כולם קרואים ונאספיים לקדש אומן כי מנוה היא על ישראל להקפץ צניח ה' צום מועד לקדש היום צפרהסיא בתפילה והלל".

הפמ"ג (משבצות ת"צ, ב) כתב בזה הלשון:

"טעם מקרא קודש עיין "בית יוסף" תפ"ז בשם הרמב"ן דתפילה בחול דרבנן (דלא כהר"מ ז"ל) וביו"ט י"ל תפילה דברי תורה להקפץ בבית ה' לקדש היום בתפילה בפרהסיא, משמע דבעינן מהתורה עשרה גדולים בני י"ג שנה וב' שערות".

ונראה ברור מה שכתב הפמ"ג: "ביו"ט יש לומר תפילה דברי תורה" אין כוונתו דוקא יו"ט, אלא הוא הדין בשבת, שהרי נאמר אצל שבת (ויקרא כ"ג, א) באופן מיוחד "מקרא קודש" מלבד מה שנאמר ביו"ט.

והנה הרשב"א במסכת גיטין (לי"ח, ד"ה "המפקיר") הביא בשם הרמב"ן להקשות כיצד ר' אליעזר שחרר עבדו לתפילה, וכי משום מצוה להתפלל בציבור נדחה עשה שבתורה של "לעולם בהם תעבודו". ותירץ הרמב"ן דלא אמרה תורה "לעולם בהם תעבודו" אלא משום שלא ליתן להם מתנת חינוך כענין דכתיב בנכרים "לא תחנם", אך כאשר משחררו משום מצוה וצורך הרב דליכא חנינה, מותר. הרשב"א הקשה על תירוץ זה, שאין כל איסור לתת מתנת חינוך לעבד כנעני שקיבל עליו מצוות כאשה, ונשאר שם בצ"ע על הרמב"ן. ויש להקשות: מדוע לא תירץ הרמב"ן ששיחררו כדי לקיים מצות "מקרא קודש" להתפלל בפרהסיא בשבת, שהיא מצוה מן התורה לדברי הרמב"ן עצמו, וכיון שהיא מצוה דרבים, דוחה את העשה של "לעולם בהם תעבודו" [יעוין תוס' ביצה ה', ע"א, ד"ה "ונתקלקלו", שכתבו דאתי עשה דרבים ודחי עשה

מצוות התורה, ממילא יוצא ידי חובת תפילה מן התורה, גם אם לא כיוון בברכה ראשונה, ורק מדבריהם עליו לתזור ולהתפלל, כדי לקיים אותה הכוונה, שחיובה מדבריהם בלבד. ומשום כך לא הביא הרמב"ם בהלכה זו, שתפילתו אינה תפילה כלל, וכן לא כתב, שימוד דעתו אם יוכל לכוון פירוש הדברים יתפלל, ואם לאו אסור להתפלל, כי גם בלא כוונה כזאת תפילתו תפילה מן התורה, עכ"ד.

לאור הסבר זה מובן מדוע אם מצא דעתו משובשת עליו אסור לו להתפלל את תפילת העמידה, כי בהלכה זו עוסק הרמב"ם במצב שהוא טרוד ודעתו משובשת או עייף ומיצר, ואינו יכול לכוון שעומד לפני השכינה, וכאשר הכוונה היסודית הזו אינה קיימת הוא בגדר **מתעסק** בעלמא, ואין כל ערך לתפילתו, וממילא כל ברכתיו לבטלה. עתה מצאנו גם בדברי הגר"ח מבריסק מענה לשאלת ה"ביאור הלכה", בעומד ב"אתה גבור", ויודע שלא כיון באבות כיצד מותר להמשיך ולהתפלל, הרי ברכתיו לבטלה?

מבואר בהסברו, שאם יודע שעומד בתפילה לפני השכינה, אך לא כיון באבות תפילתו תפילה מן התורה, וממילא אין ברכתיו לבטלה, שהרי משום כך לא כתב הרמב"ם בהלכה זו, שאם אינו יכול לכוון פירוש המלות שלא יתפלל, כמו שכתב שאם אינו יכול לכוון שעומד לפני השכינה שלא יתפלל. [יעוין בגליונות חזו"א מה שהשיג על דברי הגר"ח].

והנה נראה להוסיף חידוש נוסף בעניין **חיוב** תפילה, מלבד מה שכבר נתחדש "בחדושי רבנו חיים הלוי", שגם לאותן שיטות הסוברות שתפילה דרבנן היינו לגבי **חובת** תפילה אך עניינה וקיומה לכוי"ע הוי דאורייתא.

הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא כ"ג, ז)

דהשלמה משום דאליס טפין. בשלמא, שלא תירץ ששיתרו כדי לקיים מצות "מקרא קודש" של יו"ט, משום שזה דוחק לומר שהמעשה היה בדיוק לפני יו"ט, כמו שכתב הרא"ש במסכת ברכות (פ"ז, כ"ז) שדוחק לומר ששיתרו לקריאת פרשת זכור, אך מדוע לא תירץ ששיתרו לפני שבת, כדי לקיים מצות "מקרא קודש" שזה ודאי שכח? ונראה ליישב לפי דברי "רבנו נסים" במסכת שבת פרק "כל כתבי", שכתב: "בכל מעשה שבת איש ואשה שוין כדילפינן מזכור ושמור את שישנו בשמירה ישנו בזכירה ובכלל זה כל חיובי שבת".

יוצא אפוא מדבריו, שגם אשה חייבת במצוה זו של "מקרא קודש" בשבת כמו איש, מצד ההיקש "זכור" – "שמור", אי"כ עבד שחייב במצוות כאשה חייב גם במצוה זו, ור' אליעזר לא היה צריך לשחררו עבור זה, שהרי אפשר לקיים מצוה זו בצירוף עבד ונחשב לפרהסיא גם עמו. אך ביו"ט יוצא אפוא, שאשה פטורה ממצוה זו של "מקרא קודש", שהרי זו מצות עשה שהזמן גרמא, וביו"ט אין ההיקש של "זכור" – "שמור", והרי נחלקו הראשונים אם אשה חייבת ביו"ט במצוות עשה של "שבתון", ואלו שמחייבין היינו משום שיש במלאכה גם לאו של לא תעשה מלאכה, ע"כ מוזהרת גם על העשה, אבל במקום שאין לאו ודאי שאינה מוזהרת על העשה, דהוי זמן גרמא [ויעוין בזה מני"ח רצ"ז, ב], וכן מבואר בהדיא בשו"ת רע"א (סימן א'), שאשה פטורה ממצות עונג ביו"ט משום דהוי זמן גרמא. וכל האמור כאן הוא מתוך הנחה פשוטה, שמצות "מקרא קודש" להתאסף ולהתפלל בפרהסיא אינו דין של דבר שבקדושה וכן אינו דין של "קהל", שהרי כתב "המאירי" ברכות (מ"ז, ע"ב) שנשים ועבדים לא נקראו "קהל", אלא הוא דין של להתפלל

ולהלל לה' בפרהסיא, וכיון שבשבת נשים חייבות במצוה זו, הן מצטרפות לפרהסיא שהוא בעזרה, וכן יעוין שם ב"מאירי", שנשים במקרא מגילה מצטרפות לעשרה ומוציאות הרבים, כיון שחיובן שוה לאנשים [ויעוין או"ח רמ"א (תר"צ, י"ח). ובחזו"א הלכות מגילה (סימן קנ"ה, ב) הביא בשם ה"אור זרוע", דנשים ודאי היו בכלל עשרה כיון דבני חיובא נינהו ואיכא פרסומי ניסא].

עתה נדון במי שלומד תורה, ואינו מבין מה שלומד, האם מקיים בלימוד זה מצות תלמוד תורה, והאם צריך לברך ברכות התורה לפני לימודו? בשולחן ערוך או"ח (נ"א, א') פוסק המחבר:

"קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פרק "איזהו מקומן" ובריייתא דרבי ישמעאל, כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא, משנה וגמרא, דבריייתא דר' ישמעאל הוי במקום גמרא שהמדרש כגמרא".

מוסיף המג"א:

"נראה לי דוקא בזמניהם שהיו מבינים לשון תרגום, אבל עכשיו שאין מבינים צריכים ללמוד להבין, דאל"כ אינו נחשב ללימוד ואף בתפילה מוטב להתפלל בלשון שמבין, כמו"כ סוף סימן ק"א. מ"מ י"ל, שאף שהוא אינו מבין, הקב"ה יודע כוונתו ומבין, אבל אם אומר המשנה ואינו מבין אינו נקרא לימוד. לכן צריכים ללמוד הפירוש".

[יעוין ב"ספר חסידים" תקפ"ח, שגם בתפילה אם אינו מבין לא מועיל לו].

מבואר בדברי המג"א בהדיא, שאם אינו מבין לימודו, אין זה נקרא לימוד, ואינו מקיים מצות תלמוד תורה, וממילא אינו צריך לברך.

אך ראיתי במהר"ל "גבורות ה'" (פרק ס"ב), שהקשה מדוע אין מברכים על

מצות סיפור יציאת מצרים, ותיירץ, כיון שעיקר מצוה זו במחשבת הלב, שצריך להבין מה שאומר, ואם אינו מבין אינו מקיים מצוה כלל, הרי שעיקרה בלב, וחז"ל לא תיקנו ברכה אלא רק במצוה שעיקרה מעשה. ובתלמוד תורה אנו מברכים לעסוק בדברי תורה, משום שבכל עסק שיש בתלמוד תורה יש קיום מצוה, אע"פ שאינו מבין מה שאומר, רק שגורס כך ואינו מבין, הוי נמי מצוה, וכן אנו מברכים על מקרא מגילה, ולקרוא את ההלל, שהקריאה היא העיקר, ואע"פ שאינו מבין קריאתו, ולפיכך תיקנו בהן ברכה, עכ"ד.

הרי מבואר בהדיא בדבריו שבתלמוד תורה מקיימים מצוה אף שאינו מבין כלל לימודו. ועוד ראיתי בספר "ילקוט יוסף" (הלכות ברכות התורה ט"ז) שפסק בזה הלשון:

"הלומד ואינו מבין מה שלומד, אעפ"כ צריך לברך ברכות התורה", והתבסס בפסקו על דברי המהרי"ל (סימן מ"ה), שהביא את דברי רבא (ע"ז י"ט, ע"א): **"לעולם ליגרס איניש, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר",** והוסיף המהרי"ל, שנשים מברכות ברכות התורה, משום שקוראות משנת "איזהו מקומן" ופרשת קרבנות, ואע"פ שאינן מבינות.

וכן הביא בשם מרן החיד"א ("מראית העין" ע"ז י"ט, ע"א), שתמה על המג"א מדברי הגמרא במסכת ע"ז דלעיל, ותיירץ שדברי הגמרא היינו במי שיש לו שכל להבין והוא גורס בלא דעת, והגמרא במסכת ע"ז עוסקת במי שאינו מסוגל להבין, ולכן פסק ב"ילקוט יוסף", שאם אינו מבין לימודו, דהיינו שאינו מסוגל להבין, מברך ברכות התורה.

ולעני"ד יש להרהר על פסק זה מדברי שו"ע הגר"ז (ת"ת, פ"ב, י"ב-י"ג) והרי לשונו:

"אם מוציא בשפתיו, אע"פ שאינו מבין אפילו פירוש המלות, מפני שהוא עם הארץ, הרי זה מקיים מצות ולמדתם. ולפיכך כל עם הארץ מברך ברכות התורה בשחר לפני הפטוקים. במה דברים אמורים בתורה שבכתב, אבל בתושבע"פ, אם אינו מבין הפירוש, אינו נחשב לימוד כלל, ואע"פ כן יש לאדם לעסוק בכל התורה גם בדברים שלא יוכל להבין, ולעתיד לבא יזכה להבין ולהשיג כל התורה שעסק בה בעולם הזה ולא השיגה מקוצר דעתו (זוהר "וישב")."

ויעוין גם ב"ספר חסידים" (סימן תתש"ס, ד') שכתב: **"מי שיגע הרבה כפי יכולתו, אע"פ שאינו מבין, מ"מ בעוה"ב במתיבתא דרקייע ישיג הכל".**

הרי מפורש בשו"ע הגר"ז, שבתורה שבע"פ אם אינו מבין הפירוש מפני שהוא עם הארץ, דהיינו שאינו מסוגל להבין, אינו נחשב ללימוד כלל, וראיה שכוונתו למי שאינו מסוגל להבין, שהרי כתב בסוף דבריו שאעפ"כ יעסוק גם בדברים שלא יוכל להבין מקוצר דעתו, משום שלעתיד לבא יזכה להבין. משמע שדבריו: "אבל בתושבע"פ אם אינו מבין הפירוש, אינו נחשב לימוד כלל", היינו שאינו מסוגל להבין מקוצר דעתו. ומקור הלכה זו בדברי המג"א כמבואר שם, מכאן ששו"ע הגר"ז הבין את דברי המג"א לא כדברי החיד"א, שרק במי שיש לו שכל להבין, והוא לומד בלא דעת, לא נחשב לימודו ללימוד כלל, אלא אף במי שאינו מסוגל להבין, אין נחשב לימודו ללימוד כלל, וכל זה אמור לגבי תושבע"פ, ולא לגבי תורה שבכתב. והסבר הדברים הוא: תורה שבכתב, אף אם אינו מבינה, הרי עצם הדברים שאמר הם תורה, משא"כ בתושבע"פ, שהיא פירוש לתורה שבכתב, ואם אינו מבינה, הרי אינו מפרש, ואינו נחשב כלל ללימוד.

קביעה זו שבתושבע"פ אם אינו מבין,

אין נחשב לימוד ללימוד כלל, יש להביא לה ראייה מוכחת מהגמרא במסכת ברכות (ו', ע"ב): **"אמר ר' זירא: אגרא דפרקא והטא" ופירש רש"י:**

"עיקר קיצול שכל הנריות הרגים לשמוע דרשה מפי חכם היא שכל המרובה, שהרי רוצים אינם מבינים להעמיד גירסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכל לימוד".

מבואר אפוא בדברי רש"י, שאם אינם מסוגלים לומר את השמועה לאחר זמן, אף זה נחשב לאינם מבינים ואינם מקבלים שכר על הלימוד, משום שאינם מקיימים בזה כל מצוה, ורק שכר **מרוצה** בידם. ומסתבר שאותם **הרצים** לשמוע הדרשה בודאי שמים לב בכדי להבין, שהרי **רצים** לשמוע, ואעפ"כ אם אינם מבינים אינם מקבלים כל שכר על לימוד זה. וכן מבואר שם בדברי רבא, שאומר: **"אגרא דשמעתא סברא"**, ופירש רש"י: **"שהוא יגע וטורח ומתקשה להצין טעמו של דבר"**. משמע מדבריו שאם אינו מבין טעמו של דבר אינו מקבל כל שכר, ואינו נחשב ללימוד.

לאור כל זה יש להבין את דברי רבא במסכת ע"ז שאומר: **"לעולם ליגרס איניש, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר"**, והרי על גמרא זו ביססו המהרי"ל והחיד"א דבריהם? ועוד הרי רבא עצמו סותר דבריו; במסכת ברכות הוא אומר: **"אגרא דשמעתא סברא"** ואילו במסכת ע"ז הוא אומר: **"לעולם ליגרס איניש, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר"**?

ונראה להסביר זאת בשתי דרכים:

א. בדברי רבא "לעולם ליגרס איניש, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר", לא נאמר כלל שהוא **מקיים מצוה** בגירסא זו, רבא רק נותן עצה טובה, שיגרסו אע"פ שאינו מבין עתה, כי ייתכן שבמשך הזמן ישכיל להבין מתוך גירסא זו, ויעוין "מאירי" משלי (י"ג, יא): "ראינו אנשים

קשים בלימודם מתחילתם ומצליחים בסופם". או כדברי הזוהר שהובאו בשו"ע הגר"ז, שיש לאדם לעסוק בתורה גם אם לא יוכל להבין, משום שלעתיד לבוא יזכה להבין ולהשיג כל התורה שעסק בה בעולם הזה, ושלא השיגה מקוצר דעתו.

ב. את דברי רבא, "לעולם ליגרס איניש, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר" פירש רש"י: **"שאיין רבו יודע לפרש לו כלום"**, ומביא רבא הוכחה לדבריו, שנאמר **"גרסה נפשי לתאבה"**, "גרסה" כתיב ולא "טחנה", ופירש רש"י: "גרסה לשון גרש וכרמל, שלא היה טומן הדק אלא כריחם של גרוסות הממלקין היטה לשינס או לארבע לנורך מאלל, "גרסה נפשי למאנה", מרוב מאומי למורה הייתי שוצר לפי היכולת, אע"פ שאיני טוחנה הדק ליכנס צעומקה".

מתוך ראיתו של רבא מהפסוק משמע, שדבריו, **"לעולם ליגרס איניש, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר"**, אין כוונתם שאינו מבין כלל בגירסתו, אלא שהוא גורס ומבין דברים כפשוטם, אך אינו טוחנם הדק להכנס בעומקם, וכן בתחילת דברי רש"י, "שאיין רבו יודע לפרש לו כלום", אין הכוונה שאינו מבין כלל, אלא שאין רבו יודע לפרש לו פירוש מעמיק יותר מכפי שהבינם בפשוטם. וא"כ דברי המהרי"ל והחיד"א, בהתבססם על דברי רבא במסכת ע"ז – אינם מוכרחים.

מדברינו יוצא אפוא, שבתורה שבכתב, אף אם אינו מבין כלל, מקיים בלימודו מצוה, וצריך לברך לפני לימודו, ובתורה שבע"פ, אם אינו מבין כלל בלימודו מתוך **התרשלותו**, גם לפי החיד"א אינו מקיים מצוה, ואינו צריך לברך. אך אם אינו מבין כלל בלימודו מתוך שאינו מסוגל להבין, לדעת המהרי"ל והחיד"א מקיים מצוה וצריך לברך, אך לדעת רש"י ושו"ע הגר"ז אינו מקיים מצוה ואינו צריך לברך. וא"כ מקרה זה הוי

ספיקא דדינא, וכבר הביאו השע"ת וה"משנה ברורה" (מ"ז, א'), שאין לברך ברכות התורה מספק. יע"ש. וב"ערוך השולחן" (או"ח, מ"ז, י"ד) כתב: "אינה דומה מצות ת"ת לכל המצוות, שבכל המצוות עשייתה באברים גשמיים, ובת"ת מקורה בלב ומוח, ואם לא יבין מה שלומד אין לימודו כלום". ונראה להוסיף: נפסק בשו"ע או"ח (מ"ז, י"ד), שנשים מברכות ברכות התורה, והקשו כיצד מברכות, הרי הן פטורות ממצות תלמוד תורה, וביותר קשה לדעת הרמב"ם (ציצית, פ"ג, ט') והשו"ע או"ח (י"ז, ב', תקפ"ט, ו'), שפסקו שמצוות שנשים פטורות, אינן רשאיות לברך עליהן, שאינן יכולות לומר "וצוננו", וא"כ האין מברכות ברכות התורה? הבי"ו והמג"א תירצו, משום שחייבות ללמוד את הדינים שלהן. ויש צורך להבין תירוצם, שהרי אפילו לימוד זה, לדעת את הדינים שלהן, אין זה מדין תלמוד תורה, ואינן מקיימות כלל כל מצוה בלימוד זה, ואין זה אלא מבוא לתכלית קיום מצוות, אך אין בזה כל קיום מצוות **תלמוד תורה**, וכיצד מברכות ואומרות "וצוננו"? [יעוין שו"ת "בית הלוי" סימן ו']. וראיתי הסבר בספר "אבי עזרי" (ת"ת, פ"א, י"ג) וזה לשונו:

"מאחר שהן מצוות ללמוד לדעת את הדינים שלהן, שפיר שייך לומר "וצוננו", אף שאין זה ממצות לימוד תורה, כמו שמברכים ברכה על מצוה דרבנן ואומרים "וצוננו", והיינו משום "לא תסור", או משום "שאל אביך ויגדך", כדאיתא במסכת שבת (כ"ג, ע"א). נמצא שה"צוננו" אינו על המצוה עצמה, אלא על החיוב לשמוע דברי חכמים, והם אמרו שזה מצוה, ולכן גם נשים, מכיון שהן מצוות ללמוד לדעת את המצוות שלהן, שייך שפיר "וצוננו", ואם כי לכאורה יש לחלק ממצוה

דרבנן, אבל המעיין היטב יראה, שאדבא כאן בנשים בלימוד שלהן שייך יותר "וצוננו" ממצוה דרבנן. וב"מנחת חינוך" (מצוה ת"ל) תירץ:
"כמו בברכת המזון אין מצוה לאכול, רק התורה ציותה שאם יאכל יברך, והוא מצות עשה, הכי נמי כתבה תורה, מי שלומד, אע"פ שאין מחויב ללמוד, מצות עשה לברך".
וכן בחידושי מרן הרי"ז הלוי מבריסק (ברכות י"א) כותב בשם אביו הגר"ח, וזה לשונו:

"שמעתי מפי אמו"ר הגאון החסיד צוקללה"ה שאמר: שברכת התורה אין הברכה על קיום המצוה של תלמוד תורה, רק דהוא דין בפני עצמו דתורה בעי ברכה, וכדליפין לה בברכות מקרא ד"כי שם ה' אקרא" וכו', א"כ אין זה דין ששייך למצוה כלל, רק דתורה עצמה טעונה ברכה, ונשים פטורות רק מן המצוה של תלמוד תורה אבל אינן מופקעות מעצם החפצא של תלמוד תורה, ולימודן הוי בכלל תלמוד תורה, ושפיר יש להן לברך על לימודן כיון שלא אחינן על זה מכח לתא דקיום המצוה כלל".

לאור דברי המנ"י והרי"ז הלוי נראה לומר, גם מי שלומד תורה שבע"פ, ואינו מבין מה שלומד, אע"פ שאינו מקיים מצוות תלמוד תורה, בכל אופן צריך לברך, שהרי אין הברכה על קיום המצוה, אלא על המעשה, וגם כאשר אינו מבין לימודו, עכ"פ עושה את מעשה המצוה, וגם זה נכלל ב"כי שם ה' אקרא הו גדל לאלקיננו".
אך עדיין יש לעיין, שמה בתושב"ע אם אינו מבין הפירוש נחשב לחסרון **במעשה המצוה, כיון שתושב"ע מהותה פירוש, ואם אינו מבין אין זה פירוש, או שמה עכ"פ נכלל ב"כי שם ה' אקרא הו גדל לאלקיננו", גם אם אינו מבין הפירוש. וצ"ע.**

והנה נפסק בשו"ע או"ח (מ"ו, ט'):

"לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אע"פ שהוא אומרם דרך תחנונים, ויש אומרים שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים. ונכון לחוש לסברא ראשונה".

ניתן אולי להסביר מחלוקתן בזה: שתי הדעות סוברות "מצוות צריכות כוונה", וכל מחלוקתן היא אם ברכת התורה מתייחסת לקיום המצוה או למעשה המצוה. הדעה הראשונה סוברת, שברכת התורה היא על מעשה המצוה, ולכן בקורא פסוקים דרך תחנונים, אע"פ שאינו מקיים בזה מצוות תלמוד תורה, אך מכיון שאומר פסוקי תורה, הרי קיים כאן את מעשה המצוה, וגם זה נכלל ב"כי שם ה' אקרא" וכו', ולכן חייב לברך, משא"כ הדעה השנייה סוברת שברכת התורה היא על קיום המצוה, ולכן קורא פסוקים דרך תחנונים שאינו מכוון לשם מצוות תלמוד תורה, הרי אינו מקיים מצוות תלמוד תורה, ומשום כך אינו מברך. וכיון שפסק המחבר "נכון לחוש לסברא ראשונה", נראה שהוא סובר, שברכת התורה היא על עצם מעשה המצוה, וזה תואם את דברי המנ"ח והרי"ז הלוי דלעיל, שלכן נשים מברכות ברכות התורה, משום שהברכה מוסבת על

מעשה המצוה, ולא על קיומה. ועדיין נותר לנו לברר: לאותן שיטות, הסוברות שהלמוד תורה ואינו מבין, לא מקיים מצוות תלמוד תורה, מהו שיעור ההבנה?

במסכת ברכות (ו', ע"ב) על דברי ר' זירא שאמר "אגרא דפרקא והטא", כתב רש"י:

"עיקר קיבול שכר הנריות הרעים לשמוע דרשה מפי חכם היא שכר המרובה, שהרי רוצים אינם מציינים להעמיד גירסא לומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבל שכר לימוד".

מבואר בדבריו, שהשיעור הוא ביכולת לומר השמועה מפי רבו לאחר זמן. הרמב"ם בספר המצוות (מצוה י"א) כתב: "שצונו ללמוד חכמת התורה וללמדה, וזהו שנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו ושנתם לבניך".

הרמב"ם אגד במצוה אחת את לימוד תורה של עצמו וללמדה לאחרים, ואולי כוונתו כדעת רש"י, שרק מי שלומד ויש בידו להעבירה לאחרים מקיים מצוות ת"ת, שהיכולת למסור את לימודו לאחרים הוא שיעור בקיום מצוות ת"ת של עצמו. וידועים דברי הגר"ח מבריסק: "מי שחסר לו בהסבר, חסר לו בהבנה".